

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р **Светлана Стойчева**, НАТФИЗ “Кр. Сарафов”,
върху документите и трудовете, предоставени от гл. ас. д-р **Галина Николова Аврамова**, участник в конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ в СУ „Св. Климент Охридски“ по професионално направление 2. 1. Филология (Северноамериканска литература – английски език), обявен в ДВ бр. 96/17.11.2023 г.

Документите и научните трудове, предоставени от единствената участничка в обявения от СУ „Св. Климент Охридски“ хабилитационен конкурс за нуждите на Факултета за класически и нови филологии, Катедра по англицистика и американистика, отговарят на наукометричните изисквания по Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за прилагането му.

Професионалната биография на Галина Аврамова изгражда представата за оформен учен със сериозни интереси към историята на северноамериканската литература и преподаването на английски език, напълно съвпадащи със заявката на конкурса. Научноизследователско й творчество (статии, студии и участия в научни проекти и национални и международни конференции, включително като организатор) показва сериозно надграждане след придобиването на научната степен „доктор“ и назначаването й на академичната длъжност главен асистент. Учебно-преподавателската й практика включва лекционни курсове и семинари, някои от които са: Канада – култура, общество, политики; Мултикултурализмът в канадската литература; Популярната литература в Северна Америка в края на ХХ век и началото на ХХІ век; практически английски език. Заслужава да се отбележи и фактът, че от 2003 г. досега е отговорен редактор и основател на “Vox Litterarum“, списание за култура, комуникация и критика.

В настоящия конкурс гл. ас. Галина Аврамова участва с хабилитационен труд и с 11 отделни публикации – статии и студии. Всички те открояват нейните трайни научни интереси: кризисните точки на модерността; динамиката на национално/етническо и глобално/световно; култура и идентичност; културните наследства на постколониализма; мултикултурализмът и игнорираните малки общности в Канада; проявите на съвременния расизъм; имигрантският културен глас; интертекстуалността в постмодерния наратив; палимпестът като инструментариум на постмодерните наративни модели; преводът на чужда литература като културен

трансфер и предизвикателствата пред преводача на все още малко позната на българския читател литература, каквато е канадската; историографската метафикция и литературнофеминистичната проблематика.

Предмет на по-подробно обсъждане в моята рецензия ще бъде хабилитационният труд на кандидатката, публикуван под тематичното заглавие *Образи на войната. Американски и канадски романи за Втората световна война* (УНСС, 2023). Не може да се отрече, че темата на труда звучи в унисон както с реалността, в която живеем (близката и по-далечните войни), така и със засилващото се усещане, че изглеждащите „локални“ войни са всъщност невидимо глобални, а настроенията на обществото придобиват есхатологични оттенъци, без да са типичната проекция на някое краевоковие (концепцията за несвършващата война можем да открием и на страниците на монографията на Аврамова, изведена от романите „Голите и мъртвите“ и „Английският пациент“).

Заглавието насочва към различното отражение на Втората световна война в литературата, но и към търсене на нейния универсален образ. Не мога да не отбележа ефектното начало на текста с припомнянето на щита на Ахил, представляващ човешкия космос, в който мирновременният и военновременният живот са на пръв поглед поделени, но само на пръв поглед: според цитирания Пиер-Видал Наке за гърците по-нормалното състояние е все пак войната. Констатацията правомерно бива генерализирана за човечеството изобщо и „Илиада“ се оказва, освен първият европейски литературен епос, и първият литературен образ на войната в европейската литература. Върху тази универсална канава, така да се каже, се полагат пет значими романа на ХХ век от американската и канадската литератури, отразяващи от напълно различни гледни точки, чрез напълно различни повествователни техники и в напълно различен естетически код Втората световна война: „Голите и мъртвите“ на Норман Мейлър (1948), „Параграф 22“ на Джоузеф Хелър (1961); „Кланица 5“ на Кърт Вонегът (1969), „Отбой в полунощ“ на Уилям Уортън (1982), „Английският пациент“ на Майкъл Ондатджи (1992).

Изборът на конкретните романи е обоснован на първо място с безспорната им художествена стойност. Различната времева дистанция на авторите им спрямо отразяваните събития предполага потенциално различие при възприемането им. Освен това изборът е съобразен и с факта, че всичките романи са преведени на български език, т.е. включени в обращение в родната култура, и в същото време имат световна рецепция.

Очевидно не разграничаването, а синтезът на гледните точки на петимата романисти се очертава като по-голямото предизвикателство пред авторката. Намерението ѝ е да го потърси чрез универсалиите: в „тоталния кризис“ на човека по време на война, даващ като че ли „равни шансове“ за изследване на човешката психика в дълбочина; в ситуативното и принудително превръщане на индивидуалния човек в „човека-маса“ и позиционирането му в една напълно чужда нему среда; в дискредитираната категория „героично“. Универсални са и проблемите на идентичността, „схванати в цялата им сложност“ като „основополагащи за всички разгледани творби“ (не можем да не забележим любимата на Галина Аврамова изследователска проблематика), както и проблемът за Другия, който може да се окаже и мимикрия на Аз-а: тук е припомнена уместно мисълта на самоубилия се тъкмо по време на Втората световна войната Бенямин: „Да си щастлив, означава да не изпиташ страх, когато се запознаеш със себе си.“ (с. 41). Що се отнася до художественото пространство в романите, то е обобщено и за петте романа като „пространства на принудата“; зони, обитавани от изгнаници; различни краища по света, в които са „разхвърляни“ насилствено хора. И петте книги оценяват по идентичен начин „лъжливия дар“ на войната, може би най-красноречиво описан по следния начин: „Във всяка война има въведен по един Троянски кон и хората са готови да повярват в него и да станат негови жертви.“ (с. 37).

В уводната глава е привлечен богат теоретичен материал (цитирани са десетки източници), за да се очертае възможно най-изчерпателно проблемното поле на феномена война. В последната част на тази глава, „Войната – универсална тема на литературата“, е цитирана тезата на Лаура Аш и Ян Патерсън за литературата като повече способна да даде отговор на „загадката“ война, отколкото историографията (с. 27), а Стивън Пинкър отбелязва значението на литературата, наред с киното и публицистиката, за формиране на образа на войната – дотам, че Първата световна война да бъде наречена „литературна война“ (разбира се, това може да се отнесе и за Втората световна война). Чрез примери от петте избрани романа Галина Аврамова доказва, че литературата действително може да се разглежда като „институция за производство на знание“ (по цитирания от нея Мишел Фуко) за войната. Дали обаче рецепцията на романа на Ремарк е достатъчна да обоснове твърдението, че „Драматичните послания предизвикват истински катарзис в читателите, доколкото действат чрез емоционалните ефекти на страха и състраданието.“ (с. 29) Можем да се

попитаме дали изобщо е сравним Аристотеловият катарзис с дълбоко въздействащите образи на войната? Не е ли това като да сравняваш старогръцка трагедия с хорър?

Ако в увода откриваме подстъпите на авторката към темата, конкретните наблюдения върху избраните романи се разгръщат в следващите четири глави.

Започва се с проблематизиране на състоянието на човешкото в кризисна ситуация (първа глава, „Кланицата“ – войната като кризисно събитие“). Отдавна е доказано, че особено ако кризисната ситуация се нарича „война“, границите на човешкото силно се релативизират. Петте романа дават различни примери за надскачане на човешката и психическата издръжливост, за „неизползвани ресурси за съпротива и оцеляване“ (с. 42); за завръщане към някаква атавистична и изначално жестока природа на човека. Всъщност другите видове граници, особено националните и локалните, които определят и опозицията „свои – чужди“, най-често подпалват войните. Но гранично е и човешкото тяло. Наранената телесност на жертвите на войната е пряко свързана със загубата на идентичността (в следващата глава на хабилитационния труд една от частите е посветена специално на проблемната идентичност). Когато става дума за канадския роман темата зазвучава особено силно поради свързването ѝ с „известния канадски въпрос за идентичността“ – според авторката „притежаващ ключов статут в канадската литература и култура“ (с. 51), към която принадлежи романът на Онтаджи „Английският пациент“. В тази глава е коментарът и на дехуманизацията, или машинизирането на хората: „Боят е организация на хиляди човеко-машини...“ (с. 56). Войната-касапница смиля телата, но и душите (размислите за мародерството в частта „Смазаните души“).

Прави впечатление, че литературата, отразяваща войната, е от рода на задаващите най-много и най-драматичните въпроси (монографията следва същия модел на изграждане). Най-драматичният въпрос безспорно е „Защо?“, насочен към проумяването на лудия поход (метафората е на авторката) към смъртта. Всъщност е направен сериозен опит за систематизация на образите на смъртта, представящи най-шокиращите гротескни и макабрически образи на войната. Войната променя цялостния светоглед на човека, връщайки го към изначални питання: „А кой е моят ближен?“, „А кой е моят враг?“ и т.н. Всички те, разбира се, водят до големия въпрос за себепознанието (частта „Опитът в себепознанието“).

Изкуството е включено тук като алтернатива на войната. То обаче също е застрашено от унищожаване като част от нейния разрушителен режим. Интересен

пример за антагонизма между войната и литературата е даден с „Параграф 22“ („паролата“ Т. С. Елиът, която никой от офицерите не може да разгадае адекватно).

Глава трета, „Армията – патос, лицемерие, абсурд“, разглежда взаимоотношенията се образи на армията, йерархичната й структура, наречена „успешна машина за производството на власт и подчинение“ (с. 91), „самия абсурд“, фокусиран в заглавието „Параграф 22“. „Героят“ на войната също е показан като един от най-лицемерните и фалшиви образи на войната – един от „ситуативно нагласените“ (с. 99) нейни образи (като най-ярък гротесков образ е разгледан Били Пилгрим, героят на Кърт Вонегът).

Намирам за много важна частта „Език и комуникация“ на трета глава, разглеждаща трансформациите на езика по време на война – заедно със загубата на смислеността на живота, езикът също губи своята смисленост и комуникативност, превръщайки се в инструмент за агресия и насилие, на команди и заповеди, за контрол и манипулация.

В четвърта глава, наречена „Алтернативите на мирния живот“, образът на мирният живот първо е разгледан като алтернатива на грозното лице на войната: преекспонирано красив и желан, поместен в света на спомените, сънищата и мечтанията на войниците. Другият образ на мирния живот обаче е неговата противоположност, свързан с „мрачната страна на лошите спомени от психическите травми, от предателствата и разочарованията“ (с. 118). Като обект на мечтание и желание не е пропуснат и образът на жената, макар в мъжките представи според Бурдийо, напомнен от авторката, той е обект на „господство и потребление“. Характеристиките на женските персонажи във въпросните романи се оказват много по-разнообразни и усложнени.

Петта глава, в която се търсят образите на бягства от войната, е наречена „Пътища на спасението и утешението“. Тук са разгледани дезертърството и пленничеството като особена форма на бягство, побратимяването с врага, лудостта, симулациите, алкохолът; утопичните мечтания, четенето, писането, пеенето; разбира се, и любовта като една от най-силните форми на екзистенциално спасение (тук Унамуно би бил особено уместен).

Последната глава със заглавие „Последици“ е посветена на образите на войната след нейния край, които невинаги отговарят на истината и често се оказват идеологически цензурирани или свидетелски субективно преживени: „Когато реалната

война свърши, започва войната на образите, на наративите, на интерпретациите.“ (с. 140). Според авторката тук е най-големият сблъсък между хуманизма и милитаризма.

Монографията *Образи на войната. Американски и канадски романи за Втората световна война* е написана с дълбокото убеждение, че моралистичният и изобличителен патос на литературните творби може да съдейства „за по-задълбочено осмисляне на човешкия опит в агресията и страданията, в милостта и надеждата“ (с. 144) – и това още повече оправдава усилията на авторката.

Заклучение: Изградената интертекстуална мрежа върху темата за войната от Галина Николова Аврамова представлява интересен опит през конкретни произведения да се представи нейната универсалната същност и въздействието ѝ върху човека и човешкото. Кръстосаните примери от петте книги създават истинско проблемно поле, в което могат да бъдат разглеждани и настоящите войни.

С убеденост в приносния характер на труда ѝ, предлагам на уважаемото жури избирането ѝ на академичната длъжност „доцент“.

14.03.2024

проф. д-р Светлана Стойчева

SvStojcheva